

Онацький Никанор Харитонович

Життя та творчість

Онацький Никанор Харитонович (02.01.1875(21.12.1874) — 23.11.1937)

У Полтаві в 30 — 60-і роки жила вдова українського письменника і художника Никанора Харитоновича Онацького Надія Василівна. Після того, як у сталінській катівні обірвалося життя її чоловіка, вона пильно оберігала його безцінний творчий скарб — картини, етюди, друковані й рукописні вірші, фотографії, листи. Буваючи в її помешканні по вул. Фрунзе, 63 (тепер того будинку нема), я милувався чудовими картинами, які висіли на стінах і лежали в шафах, переглядав архів поета, перечитував старі видання, в яких друкувався Онацький. Тоді я вперше познайомився з його тюремними віршами, написаними під час трагічних подій у Полтаві в середині 30-х років (тепер вони опубліковані). Палку любов до рідного народу та невгасиму віру в перемогу правди і волі вклав він у ці вірші.

Треба віддати належне Надії Василівні: завдяки її зусиллям поволі виходило з непам'яті ім'я Н. Х. Онацького. Ще в 70-х роках відбулися виставки збережених нею художніх полотен. На щастя, не справдилися розпачливі рядки поета, написані між в'язничних стін: "Все піде в царство небуття, Сліду жаданого не кине..."

Никанор Онацький народився в сім'ї козака-хлібороба на хуторі Хоменковому колишнього Гадяцького повіту (тепер село Хоменки відноситься до Липоводолинського району Сумської області). Першу освіту, хоч як не важко було здобувати її по ранній смерті батька, хлопець одержав у Гадячі. Тут у повітовому училищі він виявив неабиякий хист до малювання. Але до "спеціального училища" на казенний кошт, як було обіцяно, потрапити хлопцеві не поталанило. Його чекали мандри по Україні, Кавказу, Криму в пошуках шматка хліба. Тільки через 10 літ юнак приходить до Москви, вступає до Строганівського училища, навчається один рік "технічного рисунка", кидає навчання і переїздить до Одеси. Тут 1905 року він закінчує художнє училище, а невдовзі стає учнем І. Рєпіна в Петербурзі. Участь у революційних подіях вирішує його подальшу долю.

Після маніфесту 17 жовтня, коли почалися арешти, Онацький тікає на Полтавщину, живе і працює серед селян, поширюючи освіту, і потрапляє під нагляд поліції. З 1906-го він у Лебедині, згодом у Сумах — як викладач креслення, організатор музейної справи, дослідник мистецтва.

Писати вірші почав рано, а розуміння справжньої ваги слова прийшло в роки революційного піднесення. Перший вірш "Погук" опублікував полтавський журнал "Рідний край" в 1906 році. Поет закликає до пробудження "кривдою давньою, горем замучений, бідний, обшарпаний" рідний народ. Від цього часу ім'я Н. Онацького з'являється в українських збірниках і антологіях "З неволі", "Терновий вінок", "Розвага", "Українська муза" (всі — 1908 рік). Вірші його, в основному, оптимістичні, лише зрідка вчуваються нотки суму і безнадії, викликані поразкою революції.

У лебединський період (1906 — 1913) удосконалюється живописна майстерність Н. Онацького, він створює реалістичні картини з народного побуту: "Місячна ніч", "Останній сніг", "Пасіка", "Надвечір'я", "Дзвін" та ін. Деякі з них були тиражовані як поштові картки. 1913 року на виставці в Полтаві експонувались "Хата", "На тирлі" та інші його картини.

Періодом активної творчої, педагогічної та громадської праці Онацького стало 20-річне життя в Сумах (до 1933 року, коли змушений був переїхати до Полтави). В ці роки він займається літературною творчістю, виступає як публіцист і дослідник мистецтва. 1920 року він організовує Сумський художньо-історичний музей, одним із найцікавіших відділів якого став Шевченківський зал. (Можна говорити про особистий внесок Н. Х. Онацького в шевченкознавство).

Внаслідок наукових пошуків і досліджень Н. Онацький опублікував у Сумах такі брошури: "Межигірський фаянс", "Українське гутницьке скло", "Українська порцеляна" (всі — 1931 рік). 1930 року вийшла з друку дитяча п'єса "Новий світ". Інтерес Онацького до української національної культури викликав підозру з боку органів ДПУ — НКВС, які вбачали в цьому рецидив українського буржуазного націоналізму. Від нього вимагали каяття, і він каявся...

На початку 30-х років у музеї склалася нестерпна моральна обстановка. Онацького звинувачували в "ідейних збоченнях". Не врятував його і переїзд до Полтави, який він здійснив у листопаді 1933 року. Тут він очолив відділ етнографії (феодалізму). За чийсь наклепом весною 1934 року його вперше заарештовують. У в'язниці, в камері № 62, написав "захалавний" цикл віршів "За ґратами". Ці твори пройняті духом шевченківської тюремної лірики. Музейну діяльність Онацького було кваліфіковано як націоналістичну, підливну щодо радянської влади. І хоч суд у 1935 році направив справу поета-в'язня на нове розслідування, а самого звільнив з-під варти, та через півтора року його знову заарештовують і без суду, за постановою "особливої трійки", страчують. Без будь-яких на те підстав у обвинувальному висновку значилось, що Н. Х. Онацький був "завербований полтавським націоналістом Майфетом у контрреволюційну націоналістичну організацію, яка готувала кадри для збройного повстання в країні". Більшої нісенітничі не можна було й придумати!

В одному з своїх тюремних віршів Никанор Харитонович передбачав, що покласть десь на чужині "свої кості". Ні, не за тридев'ять земель, а десь тут, у Полтаві, можливо, у пісках поблизу села Макухівки, зарили енкаведисти темної листопадової ночі 1937 року тіло поета, а з ним і недоспівану пісню.

Ці безглузді звинувачення з поета були зняті 1956 року, але замовчування тривало ще довго.